

Az utolsó vacsora szövetségi-áldozati jellege

„A szövetség mint biblikus-teológiai fogalom az Ószövetségben azt az egyedülálló viszonyt jelöli, amely Izraelt mint a választott népet Jahvéhoz fűzi. Ez a viszony Isten kegyes választásán alapul, amellyel maga Isten kötelezte el magát a nép partnereként, de úgy, hogy ő marad a szövetség Ura, és a viszony egyik részről sem mondható fel. Ezt a szövetséget az Ószövetség üdv-történeti etiológiája bizonyos, Mózes előtti szövetségekötések következményeként írja le: Ilyen a Noéval kötött szövetség (1Móz 9,8–17; már ez is »örök szöveg«), és az Ábrahámmal kötött szövetség (a körülmetélést, amely a szövetséghez tartozás jele, ez utóbbi szövetséggel hozzák kapcsolatba: 1Móz 17). Isten a Sínai-hegynél köt szövetséget az egész Izraellel (ez a voltaképpeni »ószövetség« a törvénnyel és a tízparancsolattal – 20,34); azután szövetséget köt Dáviddal (ez a messiási szövetség, mivel Dávid ígéretet kap, hogy valamelyik utódja Isten Fia lesz, és Isten szavatolja, hogy Dávid háza örökké fennmarad – 2Sám 7). Más beszámolók, amelyek szövetségekötésről szólnak, inkább a szövetség megújításai, és arra szolgálnak, hogy a népet hűsége iránt. Központi jelentősége van a sínai szövetségnek (amely az ókori Keleten szokásos felségjogi vagy hűbéri szerződés mintájához igazodik). Izraelt a neki ajándékozott szeretet engedelmes hűsége kötelezi, vagyis arra, hogy az egymás közti hűséggel és barátsággal hűségesek legyenek Jahvéhoz... Az Ószövetségben többnyire áldozati állatok vérével történik a szövetségekötés. Az Újszövetség is beszél vérről kötött szövetségről (Mk 14,24): ez a Jézus vérével kötött »új szövetség« (Lk 22,20; 1Kor 11,25). Ettől kezdve világos, hogy a nyilvános, hivatalos üdv-történet két szövetségnek az együttese (Gal 4,24; 2Kor 2,6–18). Annak az új szövetségnek a voltaképpeni teológiáját, amelyben Isten és a megváltott emberiség a partnerek, a Zsidókhoz írt levél fejti ki (Zsid 7,10), de ez a kifejtés határozottan elismeri a régi szövetség méltóságát.”¹

Rahner tömör összefoglalása után nézzük kissé részletesebben a szövetséget – az utolsó vacsorához érkezés szándékával! Először természetesen a régit.

„A szövetség (ברית), még mielőtt az embernek Istennel való viszonyára vonatkoznék, az emberek társadalmi és jogi tapasztalatához tartozik. Az emberek egymás között megegyezéseket és szerződéseket kötnek, amelyek többnyire kölcsönös jogokkal és köteleességekkel járnak. Ilyen megegyezések egymást segíteni akaró, egyenlő rangú csoportok vagy személyek között: a békeszövetségek (1Móz 14.13,21. skk.; 21,22. skk.; 26,28; 31,44. skk.; 1Kir 5,26; 15,19), a testvéri szövetségek (Ám 1,9), a baráti egyezségek (1Sám 23,18) és maga a házasság is (Mal 2,14)... A szövetség témáját nem késői korokban iktatták az Ószövetségbe: ott található az egész vallá-

1. Karl Rahner–Herbert Vorgrimler: *Teológiai kislexikon*. SZIT, Budapest, 1980. 688–689. o.

sos gondolkodás kezdetén, és megkülönbözteti minden környező vallástól, mert azok a természeti istenségeket tisztelték. A Sínai-hegyen a megszabadított nép szövetségre lépett Jahvéval, és így lett Jahve kultusza nemzeti vallássá. A szóban forgó szövetség nyilvánvalóan nem egyenlők közötti szerződés: Jahve feltétlen szabadsággal dönti el, hogy szövetségre lép Izraellel, és ő diktálja a feltételeket. De nem szabad túlságosan kiterjeszteni a hasonlóságot, mert a sínai szövetség, egyszerűen annál a ténynél fogva, hogy Isten szerepel benne, különleges jellegű: egy csapásra kinyilatkoztatja az üdvösség tervének (szándékának) egyik lényeges szempontját... A Kivonulás könyvének bonyolult elbeszélése két különböző szertartást hagyományoz át a szövetség megkötéséről. Az első szerint Mózes, Áron és Izrael vénei szent étkezésben vesznek részt Jahve jelenlétében, akit színről színre látnak (2Móz 24,1–2.9. skk.). A második, úgy látszik, az északi szentélyekben fennmaradt liturgikus hagyományt tartalmazza. Mózes 12 követ állít a 12 törzsnek, és oltárt az áldozatra. Áldozatokat mutat be, a vér egy részét az oltárra önti, és meghinti vele a népet is, hogy jelezze a Jahve és Izrael közt létrejövő egységet. Ekkor a nép ünnepelesen elkötelezi magát, hogy megtartja a szövetség kikötéseit (2Móz 24,3–8). A szövetség vére ebben a szertartásban lényeges szerepet játszik.²

Nyilvánvalóan a szövetség vére a fő „elem”, azonban más, elsősorban emlékeztető tárgyak is kapcsolódnak a szövetséghez, például a frigyláda, a törvénytáblák, a szent sátor, majd a templom és egyéb kultuszszerszözök.

„A sínai szövetség véglegesen kinyilatkoztatta az üdvösség tervének egy lényeges oldalát: Isten magához akarja fűzni az embereket, szolgálatára szánt kultuszközösséget alkotva belőlük, amelyet törvénye kormányoz, és amely ígéretének letéteményese. Az Újszövetség valósítja majd meg ezt az isteni tervet a maga teljességében. A Sínain megkezdődik a megvalósulás, de több tekintetben kétértelmű és tökéletlen marad. Bár a szövetség Isten szabad adománya Izrael részére (más szóval: kegyelem), a szerződéses forma mintha Izrael történelmi sorsához kötné az üdvözítő tervet, és azzal a kockázattal jár, hogy az üdvösség az emberi hűség fizetségeként jelenik meg. Továbbá egy nemzetre való korlátozottsága nem illik eléggé Isten szándékának egyetemességéhez, amelyet pedig az Ószövetség is határozottan állít. Végül az isteni ígéretek időleges tétje (Izrael földi boldogsága) is kockázattal jár: elhomályosítja a szövetség vallási tárgyát, hogy tudniillik Isten az ő országát akarja létrehozni Izraelben s általa az egész földön. E korlátozottságok ellenére a sínai szövetség Izrael további életének és a kinyilatkoztatás további fejlődésének meghatározó tényezője.”³

Egyes kutatók szerint évenként megújításra került a szövetség Isten és az ő népe között. Ezt nehéz lenne bizonyítani. A hét évenkénti megújításra viszont már találunk konkrét utalást,⁴ bár nagyon valószínűtlen, hogy e gyakorlat a szövetségekötés után azonnal általánossá lett. Döntően fontos történelmi sorsfordulók esetén azonban kétségkívül megújították a szövetséget.⁵ A meg-

2. Biblikus teológiai szótár. K. n., Róma, 1974. 1255–1258. o.

3. Uo. 1258. o.

4. 5Mózes 31,10. A Deuteronomium egyébként részletesen rendelkezik e kérdésben (27,2–26; 31,9–13.24–27; 32–45. skk.)

5. Például „Józsue Sikemben a néppel újra kötelezettséget vállal Jahve iránt (8,30.35; 24,1–28). Dávid megegyezését Izrael véneivel (2Sám 5,3) isteni ígéret követi: Jahve szövetséget köt Dáviddal és dinasztíájával (Zsolt 89,4. sk. 20–38. vö. 2Sám 7,9–15.23–25), csak azt köti ki, hogy hűségesen tartásák meg a sínai szövetséget (Zsolt 89,31. skk.; 132,12. vö. 2Sám 7,14). Salamon imádsága és áldása a templom felavatásakor egyszerre kapcsolódik ehhez a dávidi szövetséghez és a sínai-hegyihez, amelynek emlékjele a templom (1Kir 8,14–29.52–61). Ugyancsak megújítja a szövetséget Jóás (2Kir 11,17) és főleg Jósias, aki a deuteronomikus szertartást követi (2Kir 23,1. skk. vö. 2Móz 24,3–8). Teljesen hasonló összefüggést mutat, amikor Ezsdrás olvassa fel ünnepelesen a törvényt (Neh 8). Így a szövetség gondolata marad az a vezéreszme, amely minden vallási reform alapjául szolgál. Vö. Biblikus teológiai szótár, 1259. o.

újítást, a szövetségi hűséget kéri számon a néptől a próféták,⁶ de az Ószövetség történetíróinak is központi témája, gyakran okfejtésük kiindulópontja a szövetség.

Az új szövetség szükségességének kérdését azok az igék vetik föl, amelyek a régi szövetség felbomlására utalnak. Izrael hűtlenné vált (Jer 22,9), ezért bomlik fel a szövetség – ahogy Hóseás látja: mint egy házasság a feleség sorozatos házasságtörései miatt (Hós 2,4; vö. Ez 16,15–43). A nép hűtlenségének büntetése az a nemzeti katasztrófa, melynek kezdete Jeruzsálem pusztulása, a száműzetés és kiteljesedése: a szétszóratás a nemzetek közé. Isten szövetségi szándéka azonban változatlan (Jer 31,35. skk.; 33,20–26). Ez alapozza meg az új szövetséget. Hóseás új eljegyzésről beszél (2,20–24). Jeremiás szívbe írt törvényről (31,33. skk.; 33,37–41). Ezékiel örök béke szövetségéről (37,26), amely a sínai (16,60) és dávidi (34,23) szövetséget is magában foglalva mégis valami egészen újat jelent, a szívek megváltozását a Lélek által (36,26).

A LXX $\delta\iota\theta\eta\kappa\eta$ fordításaként a $\delta\iota\theta\eta\kappa\eta$ -t használja. „A hellenisztikus jogi nyelvben ez a szó azt az aktust jelölte, amellyel valaki rendelkezik javairól (végrendelet), vagy kijelenti tervbe vett intézkedéseit. A hangsúly nem annyira a jogi megegyezés természetén van, mint inkább a személy tekintélyén, aki ezzel meghatározza a dolgok folyását. Ezzel a szóval a görög fordítók egyaránt kiemelik a szövetség isteni transzcendenciáját, és azt a leereszkedést, amely Izrael népének és törvényének kezdetén áll.

A $\delta\iota\theta\eta\kappa\eta$ szó szerepel az utolsó vacsora négy elbeszélésben is, páratlanul jelentős összefüggésben. Jézus miután kezébe vette a kenyeret, és szétosztotta e szavakkal: »Vegyétek és egyétek, ez az én testem«, vette a borral teli kelyhet, megáldotta és körbeadta. A legrövidebb formulát Márk őrizte meg: »Ez az én vérem, a szövetség vére, amelyet sokakért kiontanak« (Mk 14,28). Lukács és Pál szerint »ez a kehely az új szövetség az én véreemben« (Lk 22,20; 1Kor 11,25), és már csak Lukácsnál: »melyet értetek kiontanak«. A kehely kiosztása szertartásos gesztus. A hozzá mondott szavak összekapcsolják halálával, amelyet szabadon vállal a sokaság megváltásáért.

Ebből az utolsó vonásból látszik, hogy Jézus úgy tekinti magát, mint szenvedő Szolgát (Ézs 53,11), és halálát engesztelő áldozatnak fogja fel (vö. 53,10). Így lesz az a szövetséggközvetítő, akit a vigasztalás üzenete sejtetett (Ézs 42,6). De a »a szövetség vére« kifejezés azt is fölidézi, hogy a sínai szövetséget vérrel kötötték (2Móz 24,8): az állatáldozatok helyébe újfajta áldozat lép, ennek vére hatékonyan megvalósítja a végleges egységet Isten és ember között. Így beteljesedik Jeremiás és Ezékiel szava, az »új szövetség« ígérete: Jézus vérének erejében átalakulnak

6. Ha egyhangúan kárhoztatják Izrael hűségét Istenéhez, ha hirdetik a bűnös népet fenyegető katasztrófákat, mindez a sínai szerződésnek, követelményeinek és a hozzá fűződő átkoknak az értelmében történik. De a próféták, hogy kortársaik lelkében elevenen megőrizték a szövetség tanítását, új szempontjait is feltűntetik, olyanokat, amelyeket a régi hagyomány még csak csírájában tartalmazott. Eredetileg a szövetség főként jogi oldaláról mutatkozott be: szerződés Jahve és népe között. A próféták teleszővik érzelmi motívummal, és más analógiákat keresnek az emberi tapasztalat köréből, hogy megmagyarázzák Istennek és népének kölcsönös viszonyát. Izrael a nyáj, és Jahve a pásztor, Izrael a szőlő, és Jahve a szőlősgazda. Izrael a fiú, és Jahve az atya, Izrael a menyasszony, és Jahve a vőlegény. Ezek a képek, különösen az utolsó, a Sínai szövetséget szeretet-viszonyként tüntetik fel (vö. Ez 16,6–14). Isten megelőző és ingyenes szeretetének műve, amely viszonzásképpen engedelmségben megnyilvánuló szeretetet kíván. A deuteronomikus lelkeség leszüreteli ennek az elmélyülésnek a gyümölcsét, amikor szünet nélkül emlékeztet a szövetség követelményeire, ígéreteire és fenyegetéseire. Ez csak azért van, hogy jobban hangsúlyozza Isten szeretetét (5Móz 4,3; 7,8; 10,15), aki várja Izrael szeretetét (5Móz 6,5; 10,12; 11,1). Ilyen háttérből emelkedik ki most már a szövetség alapvető formulája: „Ti az én népem vagytok, én pedig a ti Istenetek vagyok”. Természetesen Izrael Isten iránti szeretetének itt is engedelmségben kell megnyilvánulnia. Ilyenformán a nép döntésre kényszerül, élet és halál közötti választásra (5Móz 20,15). Ez is annak a szövetségnek egy következménye, amelyre a nép vállalkozott. Vö. Bibliikus teológiai szótár, 1259. o.

az emberszívek, és megadatik Isten Lelke. Krisztus halála, amely egyben húsvéti áldozat, a szövetség áldozata és engesztelő áldozat, beteljesíti a szövetség előképeit, amelyek különféleképpen jelezték előre. És mivel ez az aktus továbbra is megelevenedik egy Jézus elrendelte liturgikus cselekményben: »Ezt cselekedjétek az én emlékezetemre« (1Kor 11,25), azért a hívek akkor részesülnek kegyelmeiben, ha hívő lélekkel az eukharisztia vételéhez járulnak.»⁷

Markus Barth volt az, aki *J. Jeremias – Kocsis Elemér* megítélése szerint helyes, de egyoldalú – magyarázatával szemben rámutatott az utolsó vacsora szövetségi-áldozati jellegére.⁸ M. Barth a valószerű összefüggések talaján marad, nem úgy, mint a qiddus és chabura elméletek hívei. „Jézusnak a szerezteségi igében mondott kijelentése: »ez az én szövetségvérem« (Mk 14,24; Mt 26,28), szoros kapcsolatban áll Mózesnek az Ex 28,8-ban mondott szövetségsszerző szavaival: »Íme a szövetségnek vére«. Az utolsó vacsora úgy viszonylik Jézus engesztelő halálához, mint ahogyan az ószövetségi szövetségsszerző áldozat a szövetségi lakomához. (Csupán a sorrend fordított, ugyanis az Ószövetségben előbb volt az áldozat, azután a szövetségi lakoma, az Újszövetségben pedig Jézus előlegezte a szövetségi lakomát, és azután mutatta be az áldozatot.) Továbbá az úrvacsora úgy viszonylik Jézus utolsó vacsorájához, mint az áldozati lakoma a szövetségsszerző lakomához. Az ószövetségi áldozati lakomák ugyanis az egykor kötött szövetség hirdetői és megerősítői voltak. Mivel az újszövetségi korban a zsidóság körében egyetlen áldozati lakoma, a páskavacsora maradt szokásban, Jézus utolsó páskavacsoráját bátran tekinthetjük az új szövetséget megalapító és ünneplő szövetségi lakomának, jóllehet Jézus az új szövetséget létrehozó áldozatot csak másnap mutatta be. Az Ószövetségben a szövetségi lakoma és az azt követő és megerősítő áldozati lakomák annak bizonyosságai, hogy Izrael Isten választott népeként Isten közösségében, Isten színe előtt, azaz jelenlétében, Isten irgalmából élhet.

A sínai szövetség prototipikus jellege (Ex 24,8–11), a prófétai jövendölés az új szövetségről (Jer 31,31. skk.), Jahve szolgájának helyettes szenvedése (Ézs 53,4) arra utalnak, hogy most Jézus Krisztus áldozata alapján Isten a zsidókból és pogányokból új szövetséges népet hoz létre, és ennek az új szövetségnek a szövetségi lakomája az utolsó vacsora, és áldozati lakomája az úrvacsora, amely annak az üdvözítő ténynek a megerősítése, hogy az új istennepe, az egyház Isten jelenlétében, Isten közösségében és Isten irgalmából élhet szüntelen. Különös hangsúly esik a lakoma életet adó és az életet gazdagon tápláló, Isten által nyújtott lehetőségére.»⁹

7. Vö. *Biblikus teológiai szótár*, 1262–1263. o.

8. Vö. Kocsis Elemér: *Az úrvacsora-kutatás bibliai teológiai eredményei. Theológiai Szemle*, 1965. 280. o., valamint M. Barth: *Das Abendmahl, Passamahl, Bundesmahl und Messiamahl* (1945).

9. Vö. Kocsis, 280. old.